

ДО ПИТАННЯ ПРО «ОБ'ЄКТ» ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ TO THE QUESTION ABOUT AN «OBJECT» DURING THE REALIZATION OF MEDICAL ACTIVITY

Булеца С.Б.,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У даному дослідженні аналізуються теоретичні аспекти поняття і види об'єктів цивільних правовідносин, які виникають при наданні медичної допомоги. Звертається увага на те, що об'єкти у сфері здійснення медичної діяльності можна класифікувати на загальний і спеціальний.

Ключові слова: цивільне правовідношення, об'єкт, здоров'я, медична допомога, організм пацієнта, благо, медична діяльність.

В данном исследовании анализируются теоретические аспекты понятия и виды объектов гражданских правоотношений, которые возникают при оказании медицинской помощи. Обращается внимание на то, что объекты в сфере осуществления медицинской деятельности можно классифицировать на общий и специальный.

Ключевые слова: гражданское правоотношение, объект, здоровье, медицинская помощь, организм пациента, благо, медицинская деятельность.

The theoretical aspects of concept and types of objects of civil legal relationships which arise up at providing of medical help are analyzed in this research. Attention pays to the question that the objects in the field of realization of medical activity can to classify on general and special.

Key words: civil legal relationship, object, health, medical help, organism of patient, blessing, medical activity.

Найбільш дискусійним у теорії цивільних правовідносин все ще залишається питання про об'єкти медичних правовідносин. Воно впливає на зміст конкретного суб'єктивного права і юридичного обов'язку. Дослідження об'єкту цивільного правовідношення при наданні медичної допомоги залишається сьогодні актуальним, оскільки відсутність єдиного уявлення про об'єкт цивільного правовідношення при наданні медичної допомоги породжує безліч проблем. Зокрема, не дозволяє правильно визначити структуру медичного правовідношення в цілому. Не дає можливості повною мірою показати специфіку даних правовідносин у цивільному праві. Створює перешкоди для вироблення методів регулювання даних відносин.

Метою даної статті є аналіз сучасної концепції об'єкта цивільного правового відношення та визначення, що є об'єктом цивільних правовідносин при наданні медичної допомоги.

Зазначу, що А.П. Дудін визначає об'єкт правовідношення як «предмет, на який спрямована діяльність суб'єктів правовідношення, здійснювана ними в процесі реалізації своїх юридичних прав і обов'язків» [1, с. 68]. Ними є не тільки речі, але і будь-які «правопридатні» соціальні блага, які в цивільних правовідносинах володіють вартісною складовою, що робить їх «оборотоздатними». У їх складі послуги виступають одним з елементів цивільно-правового об'єктного континуума [2] і, отже, мають загальні властивості об'єктів цивільного права (правовідносин). Цивільне правовідношення впливає на поведінку учасників суспільного відношення, яку (поведінку) і слід вважати об'єктом цивільного правовідношення. Об'єктом цивільних прав і обов'язків суб'єктів традиційно вважається предмет діяльності суб'єктів цивільного правовідношення, тобто те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність його учасників. Його складають існуючі матеріальні або ідеальні блага, або процес їх створення [3, с. 15-16]. У низці зобов'язань, прикладом яких можуть служити багатомі платні медичні послуги, що надаються державними і комунальними медичними закладами, предмет зобов'язання, або «матеріальний об'єкт», відсутній на відміну від інших зобов'язань, де є один предмет (договір зберігання) або два предмети (товар і гроші в договорі купівлі – продажу).

Об'єкти правовідносин розглядаються, по-перше, як предмети матеріального світу і духовного світу (речі, продукти інтелектуальної діяльності, особисті немай-

нові блага і так далі) [4, с. 1-6]; по-друге, як діяльність (дії, поведінка) учасників правовідносин з виконання своїх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків (залежно від характеру конкретних видів правовідносин). Існують дві точки зору. Одна визнає наявність безоб'єктних правовідносин (внаслідок того, що нею заперечується можливість бути об'єктом правовідносин для дій учасників). Вони класифікуються на умовні (об'єкту немає лише в деяких правовідносинах (Р.О. Халфіна) [5, с. 203]) або безумовні (у всіх правовідносинах об'єкту не існує (В.С. Толстой). Друга точка зору визнає тільки об'єктні: об'єкт є завжди і в усіх відношеннях (Ю.К. Толстой, І.Б. Новицький) [6, с. 45].

Слід зазначити, що об'єкти правовідносин – це матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини та здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки.

Слід зазначити, що в теорії цивільного права не є однозначним поняття об'єкту зобов'язального правовідношення. Так, І.Б. Новицький зазначає, що «правовідношення – це соціальне (суспільне) відношення між особами з приводу чогось такого, що відповідає інтересу уповноваженої особи і на що направлено його право», і підкреслює, що в житті безоб'єктних відносин не буває [6, с. 41-42]. Правовідношення, перш за все, вимагає певної поведінки від зобов'язаної особи, наприклад: стандарт обслуговування пацієнтів, що знаходяться в палатах з додатковим сервісом (платна послуга) включає огляд лікарем 2 рази на день; контрольні відвідини медсестрою не рідше 1 разу на годину; вологе прибирання 3 рази на день; заміну білизни 1 раз на 5 днів, а також низку інших обов'язків медичного персоналу [7, с. 497].

Водночас про об'єкт говорили і в іншому сенсі: об'єктом називали те, на що спрямована поведінка пасивного суб'єкта, до якого його зобов'язує правовідношення [8, с. 22]. Наприклад, працівник з медичною та/або фармацевтичною освітою повинен надавати інформацію про всі випадки серйозних побічних реакцій та про всі випадки несерйозних непередбачених побічних реакцій лікарських засобів, які були зафіксовані при їх медичному застосуванні в Україні не пізніше 15 календарних днів з дати отримання інформації про даний випадок [9]. Основною метою слухового центру Європан [10] є не просто реалізація, професійний підбір, налагодження слухових апаратів, а й збереження і

реабілітація слуху. З кожним пацієнтом укладається договір про контроль за слухом і сервісне налаштування слухового апарату, продавець повинен передати покупцеві продану річ. У тому й іншому випадку поведінка пасивного суб'єкта спрямована на річ. Річ, тобто предмет зобов'язання, є у даному випадку об'єктом права. Відмежовуючи об'єкт права від об'єкту правовідносин, слід зазначити, що С.С. Алексєєв запропонував розмежовувати об'єкт права і об'єкт правовідношення. Об'єктом права є суспільні відносини, а об'єктом правовідношення виступають блага (у цивільному праві – речі, продукти духовної творчості, особисті блага, результати дій) [11, с. 285, 289, 305]. По суті, на цьому ж наполягає і А.Б. Венгеров, який вважає, що об'єкт права – це суспільні відносини, які регулюються системою норм, а об'єкт правовідношення – це різні блага, які прагнуть отримати правомочні суб'єкти (стан, якого вони прагнуть досягти, поведінка, якої вони чекають від зобов'язаних суб'єктів і т.д. [12, с. 482]; під об'єктом правовідносин розуміють суспільні відносини, що підлягають регулюванню [13, с. 64], предмети матеріального і духовного світу, дії учасників правовідношення і блага [14, с. 142], поведінку суб'єктів правовідношення [15, с. 38], поведінку зобов'язаної особи [16, с. 230]; допускаються і безоб'єктні правовідносини [5, с. 213-217]. Таким чином, різні науковці по-різному трактують поняття об'єкту, і це вірно, бо від сфери діяльності залежить вид об'єкту.

Ці положення не можна заперечувати, бо медицина – це та сфера, де можна говорити про два об'єкти правовідносин, які взаємопов'язані між собою. Значу, що об'єкт правовідношення безпосередньо пов'язаний з категорією інтересу, оскільки сам сенс вступу суб'єктів у юридичне відношення припускає зацікавленість учасників у його виникненні. Таким чином, вони можуть придбати права, реалізувати вже наявні права, виконати обов'язки, щоб тим самим змінити баланс своєї правомочності.

М. Вінавер відзначав із цього приводу, що «немайновий предмет зобов'язання і немайновий інтерес від невиконання зобов'язання – дві різні, хоча і часто змішвані, речі» [17, с. 186]. Значимо, що зміст законного інтересу складається з двох елементів (прагнень): користуватися конкретним соціальним благом і звертатися в необхідних випадках за захистом до компетентних органів держави або громадських організацій. Сутність його полягає в простому юридичному дозволі, відбитому в об'єктивному праві або впливаючому з його загального змісту – прагненню суб'єкта користуватися благом [18, с. 180].

Значають, що об'єктом правовідношення у правовідносинах, що виникають на основі закону або договору між фізичною особою, що хоче отримати медичну допомогу, і відповідним медичним закладом буде медична послуга, що надається йому медичним закладом, тобто дія з надання [19; 20, с. 4]. Таким чином, вони вважають, що саме вона, послуга, – це спосіб досягнення блага (задоволення інтересу), отримання якого спонукає громадянина звернутися за допомогою до медичного закладу, тобто вступити з ним в правовідношення. Але це твердження не є вірним, оскільки вплив здійснюється на організм людини.

Однак Р.А. Майданник зазначає, що особливістю об'єкта, на який спрямована діяльність із надання медичних послуг, є вплив на організм людини і, відповідно, особливою метою є відновлення та підтримання здоров'я людини. Особливість об'єкту, організму людини, полягає в тому, що при вчиненні лікарем усіх необхідних дій з лікування очікуваного ефекту можна не досягнути через фізіологічні властивості організму, які лікар об'єктивно не зміг виявити при проведенні

якісного обстеження з використанням усіх знань сучасної науки (наприклад, алергічні реакції конкретної людини на певний медичний препарат) [21, с. 59]. Із цим твердженням в цілому можна погодитися. Також під об'єктом медичних правовідносин розуміють ті реальні матеріальні та духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин [22, с. 29-31].

У літературі зустрічається думка про те, що категорія «блага» все ж таки не є універсальним критерієм виявлення об'єктів різних правовідносин. Наприклад, В.Н. Протасов відзначає, що «законодавець використовує термін об'єкт по відношенню до блага лише в тих випадках, коли вони співпадають з об'єктами правової поведінки». «Іншими словами, – пише далі автор, – законодавець пов'язує використання цього терміну не з якими-то явищами як блага, а з тією обставиною, що воно виступає об'єктом діяльності» [23, с. 120]. Можна зазначити, що діяльність спрямована на благо – здоров'я людини, тобто для покращення здоров'я дія здійснюється на організм людини.

Розглядаючи платні медичні послуги державних і комунальних лікувально – профілактичних закладів, не можна не торкнутися самих послуг як об'єкту зобов'язання по оплатному наданню послуг.

У літературі справедливо відзначено, що частини людського тіла далеко не завжди є об'єктами саме некомерційного обороту. Важко оцінити добровільність донорства, адже, крім співчуття реципієнтові і прагнення допомогти йому, нерідко виникають ситуації, коли здорова людина, що знає матеріальні труднощі, готова продати свій орган. Зазвичай такий «правочин» здійснюється нелегально [24, с. 438]. В подібних випадках, які завжди виключно індивідуальні, бо існують природні медичні і біологічні вимоги до сумісності тканин людського тіла, говорити про відчуження органів за допомогою правочинів, як безоплатних, так і оплатних, доволі складно [2, с. 91-92]. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» містить пряму заборону укладання угод, що передбачають купівлю-продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, передбачаючи кримінальну відповідальність за це [25]. Що ж до безоплатних правочинів, то донорство відносно органів і тканин можна було б порівняти до договору дарування, однак предметом дарування можуть бути лише рухомі і нерухомі речі (ст. 718 ЦК). Передача їх приводить до виникнення права власності або зміни особи в зобов'язанні, тобто до типових правових наслідків. При пересадці органів або тканин ніякий цивільно-правовий результат взагалі не мається на увазі, ніяка правова мета не переслідується, а лише моральна – видужання пацієнта. Застосування трансплантації – це завжди остання можливість, *ultima ratio*, крайній засіб для порятунку хворого.

Оскільки інтерес споживача задовольняє не процес надання послуги (обслуговування), а результат цієї діяльності, то і об'єктом цивільних правовідносин може виступати як упредметнений результат, так і неупредметнений. Він може виявлятися у створенні нової речі, а також у здійсненні яких-небудь операцій з існуючими речами. Коли упредметнений результат виражається у створенні нової речі, об'єктом правовідношення виступає саме дана річ. Поняття результату в даному випадку конкретизується настільки, що об'єкт економічних відносин – послуга – в правовідношенні трансформується в об'єкт – річ. Іншими словами саме річ як кінцевий результат задовольняє інтерес споживача, що і враховується при виборі форми правового опосередкування відносин з надання матеріальних послуг першого вигляду.

При наданні деяких матеріальних послуг створення нової речі не відбувається, в цьому випадку результат виражається в змінах існуючих благ: збереження або відновлення споживчих властивостей речей. Особливістю вказаних відносин є те, що виділити результат діяльності у вигляді окремого існуючого предмету неможливо, він матеріалізується в речах і є невіддільним від них. А неупредметнений результат частіше знаходимо в медичній сфері, який полягає у впливі на організм людини ліками, медичним обладнанням тощо і результатом якого є покращення самопочуття.

Особи укладають правочини і, отже, вступають у цивільно-правові відносини з метою задоволення своїх інтересів. Залежно від змісту останніх можна говорити, що виникнення цивільно-правових відносин пов'язано з необхідністю надання послуг, захисту прав суб'єктів медичної діяльності тощо. З цього можна зробити висновок, що об'єкт цивільно-правових відносин – це те, на що спрямовано суб'єктивне право і суб'єктивний обов'язок з метою задоволення інтересів громадян та організацій. Тобто об'єктами цивільних правових відносин є: а) речі; б) дії, у тому числі послуги; в) результати духовної та інтелектуальної творчості; г) особисті немайнові блага.

У правовідносинах, де головним є абсолютне право уповноваженої особи (право на здоров'я), якому відповідає обов'язок іншої особи або осіб не порушувати це право (юридичний обов'язок пасивного типу), об'єкт правовідносин у багатьох випадках має самостійне значення. Саме щодо нього складаються цивільні правовідносини. Загибель об'єкта означає й припинення або зміну відповідних цивільних правовідносин. Наприклад, природна смерть пацієнта в разі надання якісної медичної допомоги лікарем, що є об'єктом особистих немайнових правовідносин, означає, що регулятивні цивільні правовідносини припиняються. Смерть пацієнта, здоров'я та життя якого є об'єктом особистих немайнових правовідносин, з вини іншої особи (лікаря), тобто надання неякісної медичної допомоги, означає, що регулятивні цивільні правовідносини власності змінюються в охоронні цивільні правовідносини шляхом компенсації моральної шкоди.

Відомо, що здоров'я людини є невід'ємним благом, яке належить їй від народження і припиняється в момент смерті. На відновлення здоров'я і його підтримання спрямована діяльність з надання медичних послуг. Важливу роль у регулюванні даної діяльності відіграє цивільне право. У Цивільному кодексі України це відображено в статті 901, де передбачено договір про надання послуг. На жаль, не конкретизовано, на які види послуг розповсюджується дана стаття. Більшість науковців відносять сюди і медичні послуги. У Цивільному кодексі Росії в ст.128 та п.2 ст. 779 включено в коло правового регулювання інститут надання платних послуг, де конкретно віднесено до предмету правового регулювання медичні послуги. Це перша в Росії спроба врегулювання медичних послуг цивільним законодавством як самостійного виду послуг. До ознак цивільно-правового договору слід віднести те, що у договорі виражається взаємна воля сторін, а також те, що він є узгодженими діями суб'єктів, спрямованими на досягнення певних цивільно-правових наслідків: виникнення, зміну, припинення цивільних правовідносин.

Здоров'я являє собою основу життєдіяльності особистості і є нематеріальним благом, право на яке є конститутційним. У вигляді суб'єктивного особистого немайнового права воно реалізується в цивільному праві, яке є невіддільним від свого носія і поза ним існувати не може, отже, є таким, що не відчужується [26, с. 31]. Хоча право на охорону життя і здоров'я є абсолютним (йому відповідає обов'язок необмеженого кола осіб не перешкоджати здійсненню права), це не виключає можливості реалізації окремих повноважень носія права шляхом вступу суб'єктів у абсолютні відносини з елементами відносних.

Таким чином, здоров'я, яке є нематеріальним благом, невіддільним та невід'ємним від особистості і не може припинитися при будь-яких обставинах, виступає об'єктом цивільних правовідносин із надання медичної допомоги. Власник права на здоров'я має право володіти, користуватися, розпоряджатися своїм тілом, він може самостійно вступати у відносини з іншими особами на будь-яких умовах. Коли пацієнт вступає в договірні чи недоговірні відносини щодо свого здоров'я, він передає медичному закладу (лікарю) певний контроль за своїм організмом. Мета пацієнта – отримати позитивні, насамперед на його думку, зміни стану здоров'я (одужання) або вдосконалення свого тіла (пластичні операції). Невиконання медичним закладом договірних чи позадоговірних зобов'язань є підставою для компенсації моральної шкоди пацієнту, проте ситуація з визначенням об'єкту правовідносин в принципі не міняється і в тих випадках, коли медична допомога надається особі без її волі (наприклад, при медичному обслуговуванні недієздатних, при проведенні примусового лікування тощо).

Отже, об'єкт – це те, з приводу чого виникають цивільні правовідносини і на що спрямовані процесуальні права і обов'язки. До об'єктів відносяться матеріальні і нематеріальні блага, які задовольняють потреби особи. Можемо виділити при наданні медичної допомоги загальний об'єкт, який характерний для всіх медичних правовідносин – надання медичної допомоги чи послуги, а для окремих медичних правовідносин – спеціальний об'єкт, тобто організм пацієнта. Загальний об'єкт співпадає з метою забезпечення права на медичну допомогу. Медична допомога – це вид діяльності, який включає комплекс заходів, спрямованих на оздоровлення та лікування пацієнтів у стані, що на момент її надання загрожує життю, здоров'ю і працездатності, та здійснюється професійно підготовленими працівниками, які мають на це право відповідно до законодавства, з метою захисту особистих прав та інтересів фізичних осіб. Наприклад, об'єктом між лікарем та пацієнтом є дія лікаря на організм пацієнта.

Таким чином, об'єктом цивільних правовідносин незалежно від того, виникають договірні чи бездоговірні відносини, є медична діяльність учасників цих відносин з приводу нематеріального блага – здоров'я особи. Гіпотетично можна припустити, що в якості спеціального об'єкта медичних правовідносин по здійсненню медичної діяльності можуть виступати: 1) сама людина – пацієнт; 2) організм пацієнта. Тобто, з одного боку, фізична особа, якій надається медична допомога, є предметом маніпуляції, а з іншого, вона є суб'єктом соціального відношення. Медична діяльність спрямована на покращення здоров'я пацієнта шляхом впливу на його організм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудин А.П. Объект правоотношения (вопросы теории). / А.П. Дудин. – Саратов, 1980. - 81 с.
2. Лапач В.А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика (Теория и практика граждан, права и граждан, процесс). / В.А. Лапач. – СПб: «Юридический центр Пресс», 2002. – 544 с.
3. Чеговадзе Л.А. Избранные вопросы по курсу «Гражданское право России»: Курс лекций. – Нижний Новгород, 2002. – 230 с.

4. Брауде И. Л. К вопросу об объекте правоотношения по советскому гражданскому праву.// Советское государство и право.- 1974.- № 1.- С.1-6
5. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юридическая литература. 1974.- 351 с.
6. Новицкий И. Б., Лунц Л. А. Общее учение об обязательстве. М., Госюриздат, 1950. – 416 с.
7. Кадыров Ф.Н. Платные медицинские услуги. (Экономикс – правовые основы организации оказания платных медицинских услуг). Изд. 2 перераб. и доп. – М. ГРАНТЬ. 2003. – 512 с.
8. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву. / М.М. Агарков. Ученые труды ВЮЮН. Вып. 3. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. -192 с.
9. Про затвердження Порядку здійснення нагляду за побічними реакціями лікарських засобів, дозволених до медичного застосування. Наказ МОЗ України від 12.02.2007 // Офіційний вісник України.-2007.- № 8, стор. 114
10. Євротон Слуховий центр// // [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.shops.kharkov.ua/ktinfo.php?info=free311ukr>
11. Алексеев С.С. Об объекте права и правоотношения // Вопросы общей теории советского права. – М., 1960. –188 с.
12. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. - М., 1998.- 588 с.
13. Толстой Ю. К. К теории правоотношения./ Ю.К. Толстой., Л. :Изд-во ЛГУ. 1959. – 88 с.
14. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе./ С.Ф. Кечекьян., М.: Изд-во АН СССР. 1958. – 187 с.
15. Александров Н. Г. Правовые отношения в социалистическом обществе. / Александров Н.Г.- М.: Изд-во МГУ. 1959. – 45 с.
16. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. / О. С. Иоффе, М.Д. Шаргородский.- М., 1961. – 380 с.
17. Винавер М. Из области цивилистики. / Винавер М. – С.-Пб.: Тип. А.Г. Розена, 1908. – 345 с.
18. Левченко Д.В. До визначення законного інтересу./ Д.В. Левченко. // АПДП.- 2007.- Вип. 36.- С.176-181
19. Мешерякова Наталія. Чи завжди правий пацієнт? договір між пацієнтом та медичним закладом -основа для захисту прав сторін./ Н. Мешерякова.// Юридичний вісник України.- № 48.- 27 листопад – 3 грудня 2004 р. // [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://lg.lica.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=224361&menu=335453>
20. Антонов С.В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг./ Сергій Володимирович Антонов. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.ю.н. спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.- К., 2006.- 19 с.
21. Майданник Р.А. Договір про надання медичних послуг./ Р.А. Майданник.// Медичне право.- №5 (1).-2010.- С.52-66
22. Стеценко С.Г. Медицинское право./ С.Г. Стеценко: Учебник. – М.: Юрид. центр Пресс, 2004. –572 с.
23. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. Вопросы и ответы. /В.Н. Протасов. М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с. (Серия «Подготовка к экзамену»)
24. Ковлер А. И. Антропология права. /А.И. Ковлер. – М.: Издательство «НОРМА», 2002.-480с.
25. «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» Закон України від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України від 15.10.1999. – 1999.- № 41.- стаття 377 (ст.18)
26. Савицкая А.Н. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием./ А.Н. Савицкая. – Львов.: Изд-во при Львов. Гос. Унив. «Вища школа», 1982.-196с.